

BRIEFING PAPER WHISTLEBLOWER PROTECTION IN THE EU

Informatīvs paziņojums – Trauksmes celšana par pārkāpumiem un trauksmes cēlēju aizsardzība Latvijā

Ievads

Latvijā trūkst visaptverošu tiesisku un praktisku mehānismu, lai pasargātu un atbalstītu trauksmes cēlētus. Šī problēma ir vāji atspoguļota publiskajās diskusijās.

Esošajos likumos iekļautie pasākumi, kas aizsargātu no attriebības, ir fragmentāri un nepārbaudīti. Tie rada būtiskus šķēršļus darbiniekiem un iedzīvotājiem, kuri apsver ziņot par korupcijas gadījumiem, jo baidās no attriebības.

Politiskā griba, pilnveidot trauksmes cēlēju aizsardzību, joprojām ir vāja. Valsts nav saskārusies ar augsta līmeņa vai būtiskiem trauksmes cēlēju gadījumiem, izņemot Ilmāra Poikāna jeb “Neo” lietu, kuras izpaustā informācija ievērojami ietekmēja kā sabiedrību, tā arī politisko sfēru.

Likumi, iestādes, un procedūras

Latvijas Darba likums aizsargā no amatpersonu attriebības valsts un privātā sektora darbiniekus, kuri ziņo valsts iestādēm par administratīviem pārkāpumiem un noziedzīgiem nodarījumiem darba vietā. Tomēr, galvenokārt darbinieki, nevis valdības regulatori, ir atbildīgi par likuma ievērošanu. Un darbiniekiem, kuriem nav radītas nelabvēlīgas sekas, jāvērstas tiesā, kas var būt dārgs un laikietilpīgs process. Nav zināmi gadījumi, kad trauksmes cēlēji vērstos tiesā, lai saņemtu kompensāciju vai tiesību aizsardzību, jo nepastāv vērā ņemamas judikatūras, kuru norādījumiem uzticēties.

2009. gada grozījums krimināllikumā paredz nodrošināt konfidencialitāti trauksmes cēlēja identitātei.

Kamēr vairāki likumi nodrošina zināma līmeņa aizsardzību trauksmes cēlējiem, joprojām pastāv nopietni šķēršļi aizsardzībai. Goda aizskaršana un neslavas celšana, tāpat kā komerciālu noslēpumu un finanšu tirgus informācijas izpaušana, ir krimināli sodāmas darbības.

Latvijā nav neatkarīgas valsts aģentūras, kas atbalstītu trauksmes cēlētus vai uzraudzītu konkrētas lietas. Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs pārvalda visus ar korupciju saistītos jautājumus, un piedāvā uzticības tālrūni korupcijas gadījumu ziņošanai, bet tas neatbalsta trauksmes cēlētus attriebības gadījumos. Vairākas iestādes piedāvā ziņojumu iesniegšanas kanālus, bet to efektivitāte nav pilnībā izpētīta.

Jaunākās vai uzsāktās iniciatīvas un tendences

2015. gadā Latvijas Republikas Valsts kanceleja izveidoja darba grupu, lai izpētītu trauksmes cēlēju aizsardzības problēmu. Tomēr darba grupas īpašie mērķi un darba grafiks ir neskaidri. Paralēli tam, Saeimā tika apspriesti nacionālā drošības likuma grozījumi, kas noteiktos gadījumos varētu paredzēt

kriminālatbildību par trauksmes celšanu. Attiecīgie pasākumi īslaicīgi tika pārtraukti, bet process norāda uz izpratnes un politiskās gribas trūkumu pasargāt trauksmes cēlētus.

2016. gada maijā Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs uzsāka sociālo kampaņu “Korupcijai nav nākotnes.” Lai gan viens no tās mērķiem ir aicināt iedzīvotājus paust viedokli par korupciju, tā neietver īpašas prasības stiprināt trauksmes cēlēju tiesības.

Trauksmes cēlēju gadījumi

2010. gadā trauksmes cēlētājs, sākotnēji pazīstams kā Neo, nopludināja 7.5 miljonus klasificētu dokumentu, kurus bija lejupielādējis no Latvijas nodokļu administrācijas jeb Valsts Ieņēmumu dienesta (VID), pēc tam, kad bija atklājis nepilnības tās elektroniskajā sistēmā.

Dokumenti atklāja pierādījumus par augsta ranga valdības darbiniekiem, kuri saņēmuši apšaubāmas algas un bonusus, kamēr valsti bija skārusi stingra taupības politika pēc 2008. gada ekonomiskās krīzes. Publicēto starpā bija izglābtās Parex bankas, Latvijas centrālās bankas, finanšu tirgus regulatora (FKTK) un valstij piederošā elektroenerģijas pakalpojumu sniedzēja Latveņero vadošie darbinieki.

Kad tika atklāts, ka Neo ir Imārs Poikāns, Latvijas Universitātes pētnieks un datorsistēmu eksperts, sabiedrības reakcijas bija ļoti pozitīvas. Tomēr viņa rīcība neguva sevišķi lielu valsts iestāžu atbalstu. Poikāns tika apsūdzēts par nelikumīgu lejupielādi, komerciālu un personu datu izpaušanu, un sākotnēji viņam draudēja ieslodzījums. Visbeidzot, 2015. gadā, viņš tika notiesāts par neatļautu datu lejupielādi un tika sodīts ar 100 stundām sabiedriskā darba.

2016. gada maijā Poikāns, cenšoties aktīvi iesaistīties politikā, pievienojās Saeimas deputāta Artusa Kaimiņa jaundibinātās partijas valdei. Tomēr 2016. gada oktobrī Poikāns partiju pameta.

Dati un statistika

Ik gadu iesniegto lietu skaits un to rezultāti nav zināmi, jo Latvijā nepastāv valsts aģentūra, kas uzraudzītu trauksmes cēlēju lietas.

Sabiedrības izpratne par trauksmes celšanu

Kopumā termins “trauksmes celšana” Latvijā tiek uztverts negatīvi, tāpat kā daudzās citās bijušajās Padomju Savienības valstīs, kurās trauksmes cēlētāji vēsturiski tika apzīmēti kā “stukači”.

Tomēr šajā gadījumā Poikāns, kuram mediji piešķīra iesauku “Robins Huds”, un kurš 2010. gadā Eiropas Kustības organizētajā publiskajā balsojumā tika atzīts par Eiropas Gada cilvēku Latvijā, izraisīja pozitīvu reakciju. Poikāna lieta un tās ietekme varētu rosināt pārmaiņas sabiedrības un politikā uztverē saistībā ar esošo problēmu.

Iespējas un informācijas centri

Latvijā nav nevalstisko organizāciju vai valsts aģentūru, kas īpaši nodarbotos ar trauksmes cēlēju aizsardzības problēmām. Tomēr nevalstiskā organizācija „Delna”, kuras darbības mērķis ir veicināt demokrātiskas sabiedrības attīstību un sekmēt informācijas atklātību, kā arī – vārda brīvību un korupcijas novēršanu, veicina arī sabiedrības izpratni par trauksmes cēlēju aizsardzības trūkumu.